

Nd.

123. Frumvarp

til laga um sjerleyfi til hagnýtingar á orkuvötnum og raforku.

Flutningsm.: Sveinn Ólafsson.

1. gr.

Eiganda fallvatns eða umráðamanni, enda sje hann íslenskur ríkisþegn og búsettur hjerlendis, er heimilt að hagnýta orku þess án sjerleyfis, ef orkunotin fara eigi fram úr 500 eðlishestorkum, og ef það má verða án tjóns fyrir aðra, einstaka menn eða sveitarfjelög. Ávalt skal þó um þetta gætt ákvæða vatnalaganna.

2. gr.

Til hagnýtingar vatnsorku framar því, sem í 1. gr. getur, eða þegar um fjelög er að ræða með takmarkaðri ábyrgð, sem og þegar þegnar annara ríkja eiga þátt í fyrirtækinu, þarf sjerleyfi, sem konungur veitir með eða án samþykkis Alþingis.

3. gr.

Ef um orkuvinslu er að ræða, sem fer fram úr 5000 og alt að 40000 eðlishestorkum, skal samþykkis Alþingis leitað áður en leyfið er veitt.

Sjerleyfi til frekari orkuvinslu fyrir einstakan mann, stofnun eða fjelag, veitist ekki nema Alþingi samþykki það tvisvar, fyrir og eftir nýjar kosningar.

4. gr.

Þessi eru aðalskilyrði fyrir því að geta öðlast sjerleyfi konungs til orkuvinslu:

1. Sjerleyfið veitist nafngreindum manni, stofnun eða fjelagi, sem heimilisfang hefir í landinu, og skal meiri hluti fjelagsstjórnar skipaður innlendum mönnum og búsettum í landinu. Leyfið veitist því að eins, að almenningsheill stafi engin hættu af því.

2. Sjerleyfið heimilar notkun vatnsins eftir leyfisbrjefinu og gildandi lögum um iðnrekstur. Ákveða má, að orkuna megi ekki nota til vissra iðjutegunda, en einnig, að hún skuli að öllu eða nokkru notuð til sjerstakrar iðju.

3. Sjerleyfið skal bundið við ákveðið fallvatn, eitt eða fleiri, og skal tiltekið hámark þeirrar orku, sem eftir sjerleyfinu má vinna.

4. Sjerleyfishafi skal hafa byrjað á virkjun áður en 3 ár liða frá útgáfu leyfisbrjefs, og rekstur vinnuvjela skal hafinn áður en 5 ár liða þaðan frá. Fresti þessa má þó framlengja, gegn hæfilegu gjaldi í landssjóð, sem stjórnarráðið ákveður. Ef stöðvun verður á rekstri orkuversins lengur en 3 ár, eða framleiðsla þess minskar um þriðjung af því, sem vjelunum er ætlað að vinna, skal leyfið falla niður og ríkið taka vatn og virki á þann hátt, sem segir í 17. lið, er leyfistími

er á enda. Tímaákvörðun þessi kemur ekki til greina, ef óviðráðanleg atvik (vis major), verkföll eða þessháttar aftrar framkvæmdum. Ákveða má, að virkjun fari fram smátt og smátt.

5. Sjerleyfishafa skal skylt við byggingar og rekstur orkuvers og iðjuvers að nota sem mest hjerlenda menn, bæði til algengrar vinnu og annara starfa, þegar hæfir menn fást hjer til þeirra. Nánari reglur um þetta setur stjórnarráðið í hvert sinn.

6. Verkaup skal goldið f peningum, og reki leyfishafi verslun við verkalyð sinn, skal arðinum af henni varið verkalýðnum til hagsbóta, eftir ákvörðun nefndar, sem verkamennirnir sjálfir kjósa og ásamt leyfishafa ráðstafar fjenu. Um allan ágreining, sem af þessu koma að rísa, fellir stjórnarráðið fullnaðarúrskurð.

7. Leyfishafi skal sjá verkafólki sínu fyrir nægilegri læknishjálp, eftir nánari ákvörðun heilbrigðisstjórnarinnar. Enn fremur ber honum að sjá því fyrir nægilegum forða bóka og blaða, sem er við hæfi þess, og húsnæði til lesturs. Sömu leiðis ber honum að sjá börnum verkamanna fyrir góðri kenslu, ef utan kaupsins er.

8. Skylt er leyfishafa, ef þörf krefur, að veita verkalýðnum, gegn ágóðalausri þóknun, holl og nægileg húsakynni með vatnsleiðslu, fráræslu og raflysingu. Enn fremur nægilega lóð, til að reisa á fundarhús. Nánari ákvæði um þetta setur stjórnarráðið í hvert sinn. Það úrskurðar einnig, ef með þarf, ágreining milli leyfishafa og verkafólksins, er að þessu lýtur, svo sem, hvað sje hæfileg húsaleiga, hvort uppsögn á húsaleigu sje lögleg o. s. frv.

Ef ætla má að þorp myndist við orkuverið eða iðjuver þess, skal leyfishafa skylt að semja byggingaráætlun um það, og skal fá staðfestingu stjórnarráðsins á henni. Skyldur er leyfishafi til að láta af hendi endurgjaldslaust lóð undir götur, kirkju, skóla og aðrar nauðsynlegar opinberar byggingar.

9. Sjerleyfishafi er skyldur að taka þátt í viðhaldi á vegum þeim, brúm og bryggjum, sem vegna iðjurekstrar hans ganga úr sjer, eftir því, sem stjórnarráðið ákveður. En heimilt skal honum jafnframt, eftir nánari ákvörðun stjórnarráðsins, að leggja vegi, járnbrætur og símpæði frá hafnarstað til fallvatns þess, er hann notar, sem og að gera bryggjur eða hafnarvirki þau, er nauðsyn krefur, ef ríkið sjálf vill eigi annast byggingu þessara mannvirkja. Nú er leyfishafa heimilað að byggja slík mannvirki, og skal hann þá skyldur að leyfa almennungi frjáls afnot þeirra að því leyti, sem þau not valda ekki verulegum бага fyrir hann.

10. Sjerleyfishafi skal skyldur til, eftir uánari fyrirmælum stjórnarráðsins, að gera nauðsynlega ráðstöfun, er tryggir sveitarfjelögin gegn því, að verklyður hans verði þeim til þungala.

11. Ef vatnsorkan er notuð til að afla afurða, sem geta komið landbúnaðinum að notum, skal leyfishafi skyldur að láta af hendi vissan hluta þeirra afurða árlega, eftir ákvörðun stjórnarráðsins, með niðarsettu verði frá því, sem varniagurinn er seldur fyrir hjer kominn á skipsfjöl. Slík ákvæði má setja um aðrar iðjufurðir, sem þýðingu hafa fyrir innlenda atvinnu.

12. Sjerleyfishafi er skyldur að láta af hendi, ef þess er óskað, til sveitarfjelaga allt að 7% af raforku þeirri, sem vinst, gegn hámarksverði, sem samsvarar vinstakostnaði, að meðtöldum 6% af stofnfe og 10—20% ágóða.

Enu fremur skal honum skylt að láta af hendi til ríkisins, ef þess er

óskað, alt að 5% orkunnar, með sömu kjörum. Orkan skal afhent í því ástandi, sem stjórnarráðið ákveður, hvort heldur er við orkuverið eða tekið úr orkutaugunum annarsstaðar.

13. Sjerleyfishafa skal gert að skyldu að greiða í rikissjóð árgjald, er ekki sje minna en 25 aurar og eigi meira en 2 krónur fyrir hestorku hverja, er hann notar. Jafnhátt gjald skal hann greiða til hjeraða þeirra, sem fyrirtækið tekur til.

Ef sjerleyfishafi greiðir vatnsmiðlunargjald eftir 80. gr. vatnalaganna, skal tillit tekið til þess, og sjerleyfisgjaldið, að miðlunargjaldi viðbættu, eigi fara fram úr hámarki því, er að framan greinir.

Stjórnarráðið ákveður skiftingu þess hluta sjerleyfisgjaldsins, sem hjeruðin taka, milli sveitarfjelaga og sýslna, ef til kemur.

Ef innlent hjerað eða bæjarfjelag á orkuverið, má undanþiggja gjaldi í rikissjóð þann hluta orkunnar, sem hjeraðið eða bærinn notar í heimilis- og búsparfir íbúanna.

Nánari ákvæði um greiðslu gjaldsins og hestorkufjöldann ákveður stjórnarráðið, og má endurskoða þau ákvæði 5. hvert ár.

Gjöld þessi má taka lögtaki. Þau hafa forgangsrjett fyrir öllum skuldum, er á orkuverinu eða iðjuverum kunna að hvila.

14. Ef fallvatn það, lönd eða lóðir, sem sjerleyfishafi notar við atvinnureksturinn, eru komin í eigu hans, eða hann orðinn umráðamaður þeirra fyrir lægra kaupverð eða leigu en telja mátti sanngjarnlegt þegar hann öðlaðist rjettindin, má ákveða, að hann greiði fyrri rjett hafendum hæfilega uppbót kaupverðs eða leigu.

15. Gerð orkuvers og iðjuvers, sem og rekstur þeirra og viðhald, skal háð opinberu eftirliti, og ber leyfishafi allan kostnað af því. Skytt er honum einnig að greiða kostnað allan, er leiða kann af auknu lögreglueftirliti vegna orkuvers og iðjuvers.

16. Sjerleyfishafi er skyldur að hlíta öllum þeim ákvæðum, er stjórnarráðið kann að setja um eftirlit með því, að settum skilyrðum verði fullnægt. Stjórnarráðið getur skipað eftirlitsmann til þess, og skal honum heimill aðgangur að öllum eftirlitsgögnum, mannvirkjum og bókum, sem snerta reikningshald, en vinna skal hann þagnarheit áður hann tekur við starfinu og vera óvilhallur. Engum öðrum en stjórnarráðinu má skýra frá því, sem hann kemst að við eftirlitið og ætla má að sjerleyfishafi vilji leyndu halda eða ætlar ekki almenningi að vita. Verði ágreiningur milli eftirlitsmanns og sjerleyfishafa um takmörk eftirlitsins, skal stjórnarráðið skera úr. Þóknun fyrir eftirlitið greiðir sjerleyfishafi, eftir ákvörðun stjórnarráðsins.

17. Sjerleyfi skal veitt um ákveðið árabil, alt að 50 árum, eða, með samþykki Alþingis, alt að 65 árum, talið frá dagsetningu sjerleyfisbrjefs. Að 40 árum liðnum frá veitingu sjerleyfis hefir ríkið rjett til að leysa til sín alt það, sem við lok sjerleyfistímans á að falla til þess endurgjaldslaust. Innlausnarverðið ákveða 7 menn, dómkvaddir af æðsta innlendum dómi, og getur hvortveggja aðilja krafist yfirmats. Þegar ríkið ætlar að nota innlausnarrjett sinn, hvort heldur 40 árum frá leyfisveitingu eða síðar á leyfistímanum, skal sjerleyfishafa tilkynt það með 5 ára fyrirvara.

Við innlausn, eftir því að framan segir, skal meta lóðir og vatnsrjettindi því verði, sem á þau var sett, er þau voru afhent frá jörðunum.

Þegar sjerleyfistíminn er á enda fellur fallvatnið og orkuverið endurgjaldslaust til ríkisins. Með orkuverinu telst allur umbúnaður, sem breytir straumi og farvegi vatnsins, svo sem stíflur, holrásir, safnhyljir, vatnsæðar o. fl., enn fremur lóðir og rjettindi, sem keypt hafa verið til vatnsvirkjanna og orkustöðvanna, vjelar og öll tæki orkuversins, sem og íbúðarhús verkamanna og önnur húsakynni, sem notuð hafa verið í þarfir orkuversins.

Það, sem ekki verður eign ríkisins eftir framansögðu, getur það leyst inn eftir mati á sinn kostnað, eða krafist þess, að það verði flutt burtu á þeim tíma, sem stjórnarráðið ákveður.

Kauplausrar afhendingar til ríkisins þarf eigi að krefjast þegar innlent hjerað eða bæjarfjelag á orkuverið, nje heldur ef það er að öllu eign innlendra manna og orkunotin fara eigi fram úr 2500 hestorkum. Í þess stað má að loknum leyfistíma framlengja leyfið með eða án breytinga á skilyrðum.

18. Vilji sjerleyfishafi afhenda öðrum fallvatn sitt og rjettindi, þarf til þess nýtt sjerleyfi, enda þótt viðtakandi sje íslenskt hjerað eða hreppur. Verður viðtakandi að undirgangast þau skilyrði, er sett voru í hinu upphaflega leyfi, og önnur þau skilyrði, er stjórnarráðið telur ástæðu til að setja.

Þegar leyfishafi þannig vill afhenda rjettindi sín, hefir ríkið forgangsrjett til að kaupa fyrir sama verð og fyrirhuguðum kaupanda er gerður kostur á, en segja skal til kaupanna áður 3 mánuðir liða frá tilkynningu um afhendingu. Vilji ríkið eigi nota forkaupsrjett sinn, á hjeraðið þar, sem orkuverið er, rjett til að ganga inn í kaupin með sömu kjörum, en sagt skal þá af eða á um kaupin áður næstu tveir mánuðir liða.

19. Auk framanritaðra skilyrða má setja í sjerleyfisbrjef önnur þau skilyrði, er í hvert sinn þykja nauðsynleg vegna almenningsheillar eða einkahagsmuna, ef mikið er í húfi.

Sjerleyfi og skjöl, sem því fylgja, skal þinglesa á kostnað sjerleyfishafa. Öll veðbönd á orkuveri og iðjuveri eða því, sem þeim fylgir, sbr. 17. lið, falla burtu, er þau eru leyst inn af ríkinu eða falla til þess að sjerleyfistímanum loknum.

Sá, sem lánar eða hefir lánað fje gegn veði í fallvatni og orkuveri, getur, ef skilyrðum þessara laga er fullnægt, fyrirfram fengið sjerleyfi eftir þessari grein til þess að eignast rjettindin við sölu á nauðungaruppboði, ef hann er þá enn veðhafi, er uppboðið er haldið. Leyfistíminn telst þá frá dagsetningu hins upphaflega sjerleyfis.

5. gr.

Nú vill einhver leigja eða kaupa raforku frá vatnsorkuveri til iðjurekstrar, annar en ríkið eða sveitarfjelög, og skal þá sjerleyfi til þess og byggingar iðjuvers fengið eftir 2. og 3. gr., ef orkunotin fara fram úr 500 hestorkum.

6. gr.

Sjerleyfi til raforkunota og iðjurekstrar eftir 5. gr. skal venjulega bundið þessum skilyrðum:

1. Leyfið veitist ákveðnum manni, stofnun eða fjelagi. Venjulega skal tilskilja, að stjórn fyrirtækisins sje öll búsett hjerlendis, og að nokkur hluti stofn-

fjárins sje islenskur. Orkurjett þann, sem keyptur er eða leigður, má eigi fram-selja öðrum, nema með leyfi stjórnarráðsins.

2. Leyfið veitist um ákveðið árabíll, alt að 50—65 árum, sbr. 4. gr. 17. lið. Að 40 árum liðnum hefir ríkið rjett til að leysa til sin iðjuverið með lóðum og mannvirkjum, sbr. 4. gr. 17. lið, og á 5 ára fresti hverjum þaðan af, til loka sjerleyfistímans. Að loknum sjerleyfistíma falla lóðir, brýr, vegir og símaþræðir, er sjerleyfishafi kann að hafa notað vegna iðjuversins, endurgjaldslaust til ríkisins, en iðjuverið og önnur mannvirki, sem því fylgja, skal leyfishafi færa á brautu eftir nánari ákvörðun stjórnarráðsins, nema ríkið þá innleysi, svo sem að framan segir, eða nýtt sjerleyfi verði veitt.

3. Banna má að nota orkuna við ákveðnar iðjugreinar.

4. Nota skal innlenda menn til starfa við orkuverið og til verkstjórnar, eftir því, sem hægt er. Undanþágu um þetta getur stjórnarráðið veitt, ef sjerstök eða knýjandi ástæða er til. Einnig skal leyfishafi nota innlendar tryggingar, eftir því, sem stjórnarráðið nánar tekur til.

5. Fyrir sjerleyfi eftir 5. gr. má áskilja árlegt gjald til ríkissjóðs, er eigi fari fram úr 1,50 kr. fyrir hverja notaða hestorku, sem fer fram úr 500. Sje orkan keypt eða leigð frá orkuveri, sem leyft hefir verið eftir 4. gr., skal gjaldið þó eigi fara fram úr 1 krónu á hestafl. Eindagi gjaldsins er í árslok hver; það hefir forgangsrjett jafnt sköttum, og má taka það lögtaki.

6. Að öðru leyti skal leyfið bundið þeim skilyrðum, sem á hverjum tíma gilda um iðjurekstur, og ákvæðum 4. gr. 4., 7.—11., 15—16. og 18. lið, eftir því sem við á.

Leyfisbrjefið skal þinglesið á kostnað sjerleyfishafa.

7. gr.

Umsókn um sjerleyfi eftir lögum þessum skulu fylgja nauðsynlegar skýrslur um alt, er að fyrirtækinu lýtur og máli skiftir. Stjórnarráðið getur heimtað viðbætur við skýrslurnar, uppdrætti og önnur skýringargögn.

Sæki fjelag um leyfið, skal auk þess fylgja yfirlýsing stjórnar þess um það, hverjir eru fjelagar, hvert stofnfje sje, hvort það er fengið eða hvernig ráðgert er að afla þess. Einnig skal frá því skýrt, ef þegnar annara ríkja eiga í fyrirtækinu, hve mikil þeirra hlutdeild er. Fáist leyfið, skal stjórn fyrirtækisins um hver áramót og þegar stjórnarráðið krefst þess gefa samskonar skýrslu um hag fyrirtækisins og hlutföllin milli eigna innlendra og útlendra manna í því.

Sannist að skýrslur þessar sjeu rangar, skal með það farið eftir 155. gr. hegningarlagna.

Áður en sjerleyfi veitist eftir lögum þessum, skal leitað álits sveitarstjórna þeirra, er í hlut eiga.

8. gr.

Brot gegn lögum þessum og sjerleyfi eftir þeim varða sektum frá 5—5000 krónum, nema þyngri hegning liggir við að lögum. Sektirnar renna í ríkissjóð.

9. gr.

Með mál, sem rísa af vangæslu þessara laga, skal farið eins og almenn lögreglumál.

10. gr.

Lög þessi öðlast gildi Jafnframt falla úr gildi ákvæði 2. gr.
i lögum nr. 55, 22. nóv. 1907, að því er snertir rjett til að nota fossa.

Athugasemdir við frumvarp þetta

er að finna í nefndaráriti minni hluta fossanefndar 1917—1919, bls. 71—80.